

**ВОЛИНСЬКО-ПОЛІСЬКА ГЕТЕРОТОPIЯ СЕРЕДИНИ ХІХ СТ.
НА МАТЕРІАЛІ ПОВІСТІ Ю. КРАШЕВСЬКОГО «ХАТА ЗА СЕЛОМ»**

Соловцова І. В.

старший викладач кафедри світової літератури та культури

імені професора О. В. Мішукова

Херсонський державний університет

м. Херсон, Україна

Творчість польського письменника Ю. І. Крашевського привертає значну увагу українських літературознавців. Це пояснюється тим, як зауважує часна вітчизняна дослідниця Н. Петриченко, що «український тематичний компонент посідає важливе місце у творчій спадщині письменника, «автора «селянських повістей» на українську тематику, які замінували собою нову добу у розвитку польської літератури...» [2, с. 69]. Звернення польського письменника до зображення життя українських селян, на думку М. Жулинського, пояснюється тим, що саме на початку 40-х років ХІХ ст. на Правобережній Україні, переважно на Волині і Поділлі, посилюється інтерес місцевої інтелігенції «до регіональних проблем, передусім під кутом зору соціального становища губернського селянина, дрібного шляхтича, мандрівного цигана, білоруса, литовця, єврея. Це була своєрідна зустріч із Іншим, який здавався донедавна своїм, незомим, але при наближенні з метою розпізнавання його національного образу і соціального обличчя виявилось, що він не зовсім свій, не зовсім відомий, він – Інший» [2, с. 9]. Ця опозиція «свій – чужий», переконаний дослідник, відчувалася і в релігійній, соціальній, мовній, етнічній та сучасній сферах.

М. Жулинській, досліджуючи парадигму «іншого» у творах волинського циклу письменника, відчуває необхідним особливо зазначити і те, що польський патріот Ю. Крашевський, «в тій ситуації, коли йому доводилося жити на території Російської імперії ... не міг не почуватися сам іншим, чужим по духу до держави, яка знищила його національну державу» [2, с. 12]. За переконанням українського літературознавця ХХ ст. Р. Кирчіва, твір «Хата за селом» є найуспішнішою повістю з циклу селянських повістей Ю. Крашевського. Аналізуючи цю повість, М. Жулинський зауважує, що шире та благородне кохання, яке поєднало долю цигана Тумра і українки Мотрі, одразу ж відчужить їх від сільської громади саме тому, що вона не схоче прийняти до себе Іншого: циган є чужим для поліського села і Мотря стане чужою навіть для рідних, тому що поєднала свою долю з Іншим. Вихід з дилеми «свій-чужий» сам письменник, на думку М. Жулинського, знаходить, змальовуючи щасливий

шлюб дочки Тумра та Мотруни: сільська громада «прийме молоде подружжя у своє середовище» [2, с. 13].

Зауваження М. Жулинського призводять до думки, що надзвичайно перспективним видається для розгляду твору Ю. Крашевського «Хата за селом» застосування гетеротопного підходу. М. Фуко, що увів у науковий обіг слово гетеротопія («Інші простори», 1967), визначатиме за ключові ознаки подібних місцеположень, просторів, насамперед, їхню реальність перебування у зв'язку з усіма іншими просторами, що, однак, є суперечними усім цим іншим місцеположенням [4, с. 195]. Сучасні європейські дослідники стверджуватимуть, що «з антропологічної точки зору, гетеротопія – це місце, потрапляючи до якого людина стає іншою. Тобто, це виокремлення із загального простору зони зміни соціального статусу, трансгресії, вироблення іншості» [1, с. 127]. Вітчизняний літературознавець Е. Шестакова вбачатиме сутність гетеротопного підходу в тому, що він максимально актуалізує проблему суб'єктивного погляду, виключно під впливом якого, на думку науковця, і виникає можливість «побачити значимі взаємозв'язки різномірних просторів, або, як писав Фуко, «принципи перехрещення просторів»» [1, с. 295].

Вже назва повісті «Хата за селом» свідчить про особливість становлення мешканців подібного помешкання відносно сільської громади, своєрідного місця-гетерокліта. На початку твору лише в описі місця розгортання подій Ю. Крашевський, майстерно використовуючи прийом контрасту, змушує відчутти багатоплановість художнього простору твору, різочу відмінність його складових: майже ідилічний опис затишного, зеленого, мальовничого українського села («*chaty ... bielaty wesolo*» [5, с. 4]) протиставляється письменником опису цвинтаря, місця-гетерокліта, сповненого смутку, затишного, голого, де панує вітер та видніються виключно хрести. Саме у безпосередньому сусідстві із цвинтарем, за межами села, розташовується незвична будівля, що також різочу відрізняється від білих та затишних хат селян: «*Chatka! oj zle nazwanie – lepianka chyba; i to jeszcze zawiele może szalas. ale i nie szalas jeszcze, stoi to coś co się nazwać nie może, a jednak nie jama zwierzęcia, to widocznie pomieszkание człowieka*» [5, с. 4]. У безпосередній близькості із селом знаходиться панська садиба. Особливість соціального статусу його господарів у порівнянні із мешканцями селища та жалюгідної споруди за селом Ю. Крашевському вдається передати описом того краєвиду, що відкривається з маєтку. Лише сільський цвинтар із його смутком не може потрапити в поле зору мешканців панських володінь: «... *ze z niego widać było co najpiękniejszego dal Bóg: wodę, góry, chatki, cerkiewkę, kościołek i lasy w dali*» [5, с. 5].

Саме у цій місцевості циганський табір зуміє одержати від сільського войта дозвіл на тимчасове розташування: «... *zaprowadzono ich na odlóg na stawem i tam namiocik rozbić dozwolono*» [5, с. 7]. Через недовгий час циган-

...вона навіть відчує потребу вирити землянку для своєї родини: «*Siedzieli w Stawisku i siedzieli w Stawisku; a wkrótce tak się dobrze osiedlili, że Aprasz jamę wykopać kazała, darnią ją pokrył i pod namiotem znalazła się niespodzianie mlanka*» [5, с. 8]. І хоча, за свідченням письменника, представники цього табору не були схожі на звичайних кочових циган-волоцюг («*nie było wespólity motloch cygański*» [5, с. 8]), проте вони водночас не мали ані можливості, ані бажання ніде оселитися назавжди. Ю. Крашевський красномовно характеризує цей стан наступним чином: «*...tam ciągnęła się kłota za bożym światem szerokim. Bo to było dziecię Errumanselów (cyganów), wygnańców bezdomnych <...> i jemu wędrówka jak bocianom rozwijała skrzydła od gniazda pędząc do gniazda, zawsze w tęsknocie do czegoś własnego*» [5, с. 15]. Циганський табір з'явиться ще двічі поблизу Ставісок, проте багато що зміниться і самих представників табору, і в їх міжособистісних стосунках, і в їхніх взаєминах із мешканцями села та панського маєтку. Кожна з зазначених складових є особливим світом, що має власні межі, устрій та стосунки.

Доречним видається аналіз змін місця проживання персонажів повісті, змін їх власної особистості, їхнього самовідчуття із застосуванням гетеротопного підходу. «Гетеротопія, – як зазначає Е. Шестакова, – це спокуса фрагментів численних можливих порядків (Фуко), тобто можливість бути іншим собою, бачити і / або створювати інші місця та їх історії, які цінні саме фрагментарністю, триваючою незавершеністю, специфічною відкритістю у встановленні та утворенні нових зв'язків та систем або ж у відродженні, навіть поєднанні попередніх» [1, с. 298].

Старий Лепюк майже не вирізняється з жителів Ставісок. І хоча цей чоловік вважається здавна своїм серед українських селян, за походженням він є циганом. Взятий немовлям на виховання українським селянином, він до сивих волос із дивним почуттям обходить стороною те перехрестя, де поховані його замерзлі батьки-цигани. Надзвичайно бентежить його і поява циган біля Ставісок. Стоянка табору вабить його звуками рідної мови, полискової пісні матері. Проте зрозумівши, що його рідна дочка закохалася у цигана, Лепюк зробить усе, щоб занапастити майбутнє не тільки Тумра, але й Мотруни. Доклавши усі зусилля для того, щоб намовити громаду виділити ковалеві місце під будівництво хати за селом, біля цвинтаря, Лепюк передчасно помре та, за іронією долі, знайде вічний спокій по сусідству з хатинкою ненависного цигана.

Юна Мотруна ще до зустрічі з Тумром, як зазначає письменник, у рідному домі час від часу відчуває незрозумілий смуток через постійне перебування у замкненому просторі. Напівциган Тумр, навпаки, болісно страждає через необхідність вести кочовий спосіб життя, мріє мати власний будинок, родину. Лише втручання у долі Тумра та Мотри мешканців панської садиби начебто знищить заборону поєднати закоханим свої долі у шлюб. Проте саме їхній шлюб, начебто панська допомога і

руйнує усе майбутнє як Тумра, так і Мотрі: через прокляття Лепи дочка вся громада відвертається від молодят. Приречені на злиди поневіряння, Мотря та Тумр намагаються опиратися долі та зг відчують, що втрачають ті почуття, що їх поєднали.

Постійно невдоволений долею Тумр декілька разів намагатиметься або відчуті себе іншим: осяде у селі, візьме шлюб, піде у наймити, с батьком, охолоне до Мотруни, захопиться Азою. Не здатний знов зрив з місця, він вчинить самогубство у лісі (місці-гетерокліті) та знайде ві спокій на перехресті.

Маруся, дочка Мотруни та Тумра, знайде своє щастя у шлю шляхтичем. Хоч і не одразу, батькам юного Хоїнського вистачить муд прийняти почуття сина, здатного навіть на кочове життя заради кол І зведення нової хати для молодят свідчитиме про можливість зве, полікультурної гетеротопії.

Здійснений аналіз переконує, що Ю. Крашевський, письменник-па виявляв ширій інтерес та повагу до представників різних націй та ку: що проживали на Волинсько-Поліському пограниччі. Створюючи іс начебто лише про кохання, письменник шукав, як і найкращі пол інтелігенти, шляхів до міжнаціонального порозуміння, зближені взаємного сприйняття один одного представниками різних ку, відмінних за мовами та віросповіданнями, – польської, україн білоруської, циганської тощо.

Література:

1. Гетеротопии: миры, границы, повествование: сб. науч. ст. / сост. И. Видугирите, П. Лавринец, Г. Михайлова. – Вильнюс: Вильнюсского университета, 2015. – 416 с.
2. Жулинський М. Г. Парадигма «іншого» у творах волинського Ю. І. Крашевського / М. Г. Жулинський // Волинь-Житомир Універсум Юзефа Ігнація Крашевського. – 2014. – № 25. – С. 5-20.
3. Петриченко Н. Волинь і Житомирщина – друга батькі Ю. І. Крашевського / Н. Петриченко // Волинь-Житомирщина: Іст філологічний збірник з регіональних проблем. – 2009. – № 19. – С. 62
4. Фуко М. Другие пространства / М. Фуко // Фуко М. Интеллект власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью Пер. с франц. Б. М. Скуратова. – М.: Праксис, 2006. – С. 191-204.
5. Kraszewski J. I. Chata za wsią [Електронний ресурс] / J. I. Kraszewski. Режим доступу: <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/chata-za-wsia.pdf>